

POL DŽONSON

NAPOLEON

Prevela
Bojana Ilić

■ Laguna ■

SADRŽAJ

Naslov originala

Paul Johnson
NAPOLEON

Copyright © Paul Johnson, 2002

All rights reserved including the right of reproduction in whole or in part in any form.

This edition published by arrangement with
 Lipper Publications, L.L.C. and Viking Penguin,
 a member of Penguin Group (USA) Inc.
 A Lipper/Penguin Book

Translation Copyright © 2007 za srpsko izdanje, LAGUNA

Uvod	7
 PRVO POGLAVLJE	
Korzikansko poreklo	13
 DRUGO POGLAVLJE	
Revolucionar, general, konzul, car	26
 TREĆE POGLAVLJE	
Gospodar bojnog polja	56
 ČETVRTO POGLAVLJE	
Naprsla i krhka carevina	77
 PETO POGLAVLJE	
Groblja Evrope	116
 ŠESTO POGLAVLJE	
Elba i Vaterlo	141
 SEDMO POGLAVLJE	
Dugačko z bogom	161
 Bibliografija	 177

UVOD

MALO JE LIČNOSTI koje su na istoriju imale više uticaja od Napoleona Bonaparte. On na najveličanstveniji mogući način opovrgava one deterministe koji smatraju da događaje pre vode sile, klase, ekonomija i geografija negoli snažna volja ljudi. Iako je Bonaparta bio na vlasti samo deceniju i po, uticao je na budućnost skoro do kraja dvadesetog veka, gotovo dve stotine godina posle svoje smrti. Zaista, njegov uticaj možda još nije prestao. Ljudi vole da čitaju o njemu i njegovom spektakularnom usponu, baš kao što su u rimsko i srednjovekovno vreme čitali o Aleksandru. I pitaju se: Da li bih i ja, u sličnim okolnostima, uradio isto? Malo je ambicioznih ličnosti koje na Bonapartu nisu gledale kao na primer ili podsticaj. Značajno je primetiti koliko je onih s različitim oblicima vlasti – na primer televizijski magnati – okitilo svoje kancelarije pa i same sebe napoleonovskim memorabilijama.

Jedan od predmeta rasprave u ovoj knjizi jeste da Bonaparta nije bio ideolog, već oportunist i da je iskoristio nesreću Francuske revolucije kako bi se uzdigao do vrhovne vlasti. Koristim reč „nesreća“ zbog toga što su primeri Britanije i skandinavskih zemalja pokazali da su se sve željene ali i krvavo nametnute reforme francuskih radikala mogle sprovesti mirnim sredstvima. Kako stvari stoje, užasan tok Revolucije

gotovo da je neminovno vodio ka apsolutizmu, i Bonaparta se okoristio. A kada je došao na vlast, neprestano je tražio još šireći svoju vladavinu dok nije obuhvatila skoro celu Evropu. Čini se da mu nije palo na pamet da prouči primere svog starijeg savremenika Džordža Vašingtona, koji je vojnu pobjedu preveo u građanski progres i odrekao se vladavine sile u korist vladavine zakona. Ali Bonaparta je uvek poverenja davao bajonetima i topovima. Na kraju je jedino razumeo silu, a ona mu je izrekla dušmansku presudu.

U međuvremenu je otpočeo najpogubnije ratove koje je Evropa ikad iskusila. Prvi put je velika regrutacija vojnika igrala značajnu ulogu u uvećavanju armija, a sukobi tih armija pretvorili su se u bitke čitavih nacija. Kako su ratovi napredovali tako su neumoljivo rasli i vojni gubici, mada je i civilno stanovništvo takođe u ogromnoj meri trpelo gubitke. Najpre Italija, potom centralna Evropa, konačno Španija i Rusija postale su žrtve Bonapartinog osvajanja. Naročito su stalno napadane zemlje u kojima se govorio nemački jezik, i zbog toga je na kraju odbojnost prema Bonaparti odigrala odlučujuću ulogu u stvaranju duha germanskog nacionalizma koji je i sam postao agresivan i preteći. Rođen je novi koncept totalnog ratovanja, a uz to su se pojavile i druge institucije: tajna policija, profesionalno špijuniranje velikih razmera, propagandne mašine vlasti i lažiranje tobože demokratskih pokreta, izbora i referenduma. Iako su se u Francuskoj vodile borbe tek u završnim fazama ratova, ona se gorko napatila, a neki gubici postali su trajni. U vreme kad su drugi evropski narodi brzo napredovali, Francuska je usporila i počela da stagnira da bi na kraju neizbežno skliznula s pozicije vodeće sile u Evropi i dobila status drugorazredne države. To je istinsko Bonapartino zaveštanje zemlji koju je usvojio.

Nakon vojnog kolapsa bonapartističke Francuske, državnicima okupljeni u Beču odlučno su vratili ne samo stare, nasledne

dinastije već i koliko god su mogli stare konvencije i vladavinu zakona koji su ranije održavali mir ili ograničavali posledice neprijateljstava pri izbijanju rata. Mora se smatrati da je na Bečkom kongresu donet jedan od najuspešnijih mirovnih sporazuma u istoriji. Uz neke izuzetke, odredio je granice u Evropi koje su trajale jedan vek i, mada nije sprečio sve evropske ratove, umanjio je verovatnoću sveopštih ratnih vihora. Devetnaesti vek je u Evropi uglavnom bio vek mira, napretka i procvata sve dok se stari sistem konačno nije srušio u razdoblju od 1914. do 1918. godine.

A tada je bonapartističko nasleđe, potpomognuto odlukom Francuske da se prema mrtvom vladaru odnosi kao prema nacionalnom heroju i svetskom uzoru, pokazalo šta ume. Sam Prvi svetski rat bio je totalan rat po metodama koje je Bonaparta skicirao, a u proistekloj političkoj anarhiji novi soj ideološkog diktatora preuzeo je Bonapartine metode vladavine kao model, i to prvo u Rusiji, potom u Italiji i konačno u Nemačkoj, uz mnogo manjih država. Totalitarna država dvadesetog veka poslednji je potomak napoleonske realnosti i mita. Zato je ispravno Bonapartinu izuzetnu karijeru proučavati skeptično i istraživački, bez uplitanja romantike. U želji da izbegnemo tragične greške dvadesetog veka na početku dvadeset prvog, moramo učiti iz Bonapartinog života čega se valja plašiti i šta izbegavati.

NAPOLEON

PRVO POGLAVLJE

Korzikansko poreklo

NAPOLEON BONAPARTA je rođen 15. avgusta 1769. u Ajaču, na ostrvu Korzika. Neobično je kako je život ovakvog čoveka, čije su misli išle u pravcu osvajanja čitavih kontinenata, bio ograničen na tri ostrva: Korziku, manju od pola Velsa i ne veću od Vermonta; još manju Elbu, na kojoj je odigrana parodija njegove slave; i Svetu Jelenu, samo mrlju na okeanu i njegov doživotni zatvor. Bila je to plodna godina: 1769. takođe se rodio Bonapartin najveći rival vojvoda od Velingtona kao i vikont Kaselrej, političar koji ga je podržavao; a u isto ovo vreme rođeni su mnogi veliki duhovi nastupajućeg doba: Šatobrijan i Madam de Stal, takođe Bonapartini zakletti neprijatelji; Vordsvort i Kolridž, koji su ga proklinjali u prozi i stihovima; Betoven, koji je posvetio svoju *Simfoniju Eroiku* prvom konzulu, a onda ljutito pocepao stranicu sa posvetom kad je ovaj postao car; i mnoštvo drugih – Hegel i Šlegel, Endru Džekson i Džon Kvinsi Adams, Džordž Kaning, Meternih i ser Valter Skot.

Bila je to plodna godina i u drugom smislu. U Britaniji se zahuktavala industrijska revolucija predvođena tekstilcima. Kapetan Kuk je uplovio u zaliv Botani i približio poslednji kontinent Australaziju domašaju zapada.

Ali Korzika je bila veoma daleko i od ovih i od drugih velikih događanja. Siromašna, divlja, zapostavljena, iskorišćavana,

a politički i ekonomski beznačajna. Tačno stotinu godina kasnije engleski umetnik Edvard Lir iskrcao se sa svojim crtačkim priborom na ostrvo i stvorio blistav vizuelni zapis njegovog izgleda nepromenjenog za ceo vek: trnovite, vrto-glave planine, skoro neprohodne borove šume, prostrana kamenita polja s retkim vodopadima i beskrajno, neplodno zemljište zaraslo u šipražje, na Korzici poznato kao *le maquis*, reč koja će postati sinonim za gerilsku zemlju. Korzika je donosila sićušan prihod. Evropski sudovi su je smatrali skoro bezvrednom. Britanci su je zauzimali dva puta u osamnaestom veku, i dva puta je napuštali smatrajući da donosi više nevolje no što vredi. Pre toga, stotinama godina je pripadala italijanskom gradu-državi Đenovskoj republici, koja ju je prisvojila u vreme kad je uz Mletačku republiku predstavljala najbogatiju pomorsku silu u Sredozemlju. Ali vlast Đenovske republike nikad nije prodrla na kopno, dalje od primorskih gradova Bastije, Kalvija, Bonifaća i Ajača. Tu nije bilo nikakve zarade. I tako su u unutrašnjosti vladali lokalni ustanici i povremeno napadali utvrđene primorske gradove. Šezdesetih godina osamnaestog veka veoma oslabljena Đenovska republika obratila se za pomoć Francuzima, i oni su joj je pružili. Međutim, nisu se slagali s politikom Đenove da prima omražene jezuite zabranjene u Francuskoj. Francuzi su povukli trupe i 1767. Ajačo su osvojili ustanici. Đenovi je ovo bila poslednja kap i 1768. ugovorom je celo ostrvo prodala Francuskoj i to za beznačajnu sumu. Ovaj događaj bio je odlučujući za Bonapartu pošto je sledeće godine, kad se rodio, automatski postao francuski državljanin.

Nisu svi prezirali Korziku. U svom Društvenom ugovoru – *Du contrat social* iz 1762, Žan-Žak Ruso napominje da, dok je korumpirana vlast univerzalna u celoj Evropi, jedna mala zemlja u duhu primitivne jednostavnosti i dalje ume da donese zakone protiv korupcije. To je Korzika, i dodaje da

predoseća kako će ovo ostrvo prirode jednoga dana zadiviti Evropu. Zbog svega toga ustanici su ovog filozofa pozvali da dođe na Korziku i napiše nacrt ustava koji bi poslužio jednoga dana kada se mačem izbore za svoju nezavisnost. Nije otišao, ali je nagovorio svog mladog prijatelja Džejsma Bosvela, budućeg biografa doktora Samjuela Džonsona, da u svoje veliko putovanje uključi i ovo ostrvo i ugovorio mu susret s vođom ustanika Paskvaleom Paolijem, „narodnim generalom“. Bosvel je otišao i iz toga se izrodilo doživotno prijateljstvo s Paolijem, a ostavio je i živopisan zapis svog putovanja, kako u svojim dnevnicima tako i u knjizi o Korzici objavljenoj po povratku u Britaniju. Knjiga ga je proslavila – postao je poznat kao „Korzikanski Bosvel“ – i čitala se širom Evrope. Među njegovim čitaocima bio je i mladi Bonaparta. Knjiga mu je dala neke ideje.

Mada, ne može se reći da je Bonaparta gajio ambicije da postane oslobodilac Korzike. To je bila Paolijeva uloga, nezahvalna i u najboljem slučaju nevažna. Ljudima iz sredine slične Bonapartinoj budućnost nije počivala na kopnu, već napolju, na morima i velikim prekomorskim zemljama. Ljudi su se stalno doseljavali na Korziku i selili sa nje. Među ambicioznijim svetom primorskih gradova nije postojalo ništa slično bezvremenoj stabilnosti unutrašnjosti ostrva. Bonaparte su izvorno poticali od nižeg plemstva Toskane iz šesnaestog veka. U Ajaču su takoreći postali nasledni advokati, ali su zadržali plemićke titule, šesnaest rodbinskih polja na grbu (preci sa plemićkim titulama) i tako dalje. Skromno su poslovali i bili bogati taman toliko da mogu posedovati sopstvenu kuću sa baštom i da unajme poslugu. Karlo Mario da Bonaparte, kako se predstavljao, oženio se četrnaestogodišnjom Leticijom, koja je takođe vodila daleko poreklo od italijanskih plemića, ali iz porodice sasvim izmešane s vlastelinčićima iz divlje unutrašnjosti ostrva. Rodila mu je osmoro

preživjele dece, a Napoleon, ili Nabulion kako je upisan, bio je drugo dete. Po tom imenu kasnije će se nazivati jedno doba, a tada nije imalo nikakav značaj. Otac je iz nekog pijeteta prema porodici prosto ponovio ime koje je njegov pradeda dao svom drugorođenom sinu. Bonaparta ga skoro nikad nije koristio. Postoji hiljade Napoleonovih potpisa čijom se analizom vidi da se uvek potpisivao kao Buonaparta, a kasnije Bonaparta. Ovim su ga imenom zvali svi njegovi prijatelji, čak ga je i prva supruga Žozefina upoznala pod tim imenom i njime mu se i obraćala, kako službeno tako i privatno, i to ću ime koristiti u ovoj knjizi. Kad je postao car, nevoljko je uzeo ime Napoleon zbog carskog protokola, a druga žena ga je tako oslovljavala. Ali retko se potpisivao celim imenom Napoleon, već bi prosto nažvrljao „Nap“ ili „Np“ ili bi ponekad zaboravio na svoj nov čin i potpisao se „Bonaparta“.

O Bonaparti je napisano više knjiga nego i o jednoj drugoj ličnosti, izuzev Isusa Hrista. Knjige se i dalje pojavljuju u kratkim razmacima, naročito na engleskom i francuskom, ali takođe i na mnogim drugim jezicima, i čitaju se: izdavači smatraju da će se samo zbog svoje teme knjige o Napoleonu verovatno prodavati pre nego neke druge biografije. Skoro sve ove knjige spekulišu o porodičnom ili genetskom izvoru Bonapartine bezgranične ambicije. Praktično se sve slažu da je čvrstinu nasledio od majke, a ne od oca, koji je izgleda bio nesposoban i umro je mlad. *Madam Mère** je bila tvrđeg kova. Zbog toga neki istoričari smatraju da je on svoju borbenost nasledio od surovih korzikanskih predaka i njihovog verovanja u gvozdeni zakon odmazde i krvne osvete. Začudo, jedina svirepost koja je Bonaparti pomalo nedostajala bila je osveta; nije ličilo na njega i nije se dalo predvideti, ali oprštao je uvrede – ne uvek, ili ne obično, ali dovoljno često

* Franc.: gospođa majka. (Prim. prev.)

da iznenadi. Osim što je pročitao Bosvelovu knjigu i iz nje izvukao pouke bez ikakve veze sa ostrvom, uopšte se nije zanimao za Korziku kad ju je napustio. Nikad je nije posetio. Nikad se nije pojavila u njegovim geopolitičkim računicama. S druge strane, nije pokazivao da se stidi svog porekla. Jednostavno ju je izbacio iz prvog plana pošto nije imala nikakve važnosti za ostvarivanje njegove ambicije.

Alternativna teorija biografija jeste da je Bonaparta naslednik svog toskanskog predaka, *condottiere*, vojnika najamnika koji će prodati mač svakome ko mu bogato plati i zasnovati dinastiju okoristivši se ratom. Istina je da je pre nego što će 1768. Francuska preuzeti Korziku ova bila okrenuta mnogo bližoj Italiji i koristila njeno pismo i kulturu. Ali Bonaparta nikad nije pokazivao nikakve simpatije prema Italiji kao zemlji i slagao se s Meternihovom definicijom da je Italija „samo geografski pojam“, a kad je svog sina i naslednika nazvao kraljem Rima, reinkarnirao je sasvim drugačiji i daleko stariji entitet. Isto tako nije pokazivao nikakvu naklonost prema bilo kom italijanskom istorijskom gradu i i postupao je s njima kao sa običnim zlatnicima i srebrnjacima koje treba ugrabiti od neprijatelja i njima nagraditi članove svoje porodice ili svoje saveznike. Same Italijane je prezirao.

Gledajući van, ka moru, kao pravi Korzikanac iz Ajača, u detinjstvu je počeo da se divi Kraljevskoj mornarici u Sredozemlju, tako samouverenoj, a tako daleko od kuće. Izrazio je želju da uđe u Britansku mornaricu kao pitomac i da vremenom postane zapovednik jednog od onih divno uglačanih, sjajnih, uparađenih, otmeno obojenih i ogromnih brodova s tri palube koji bi se povremeno usidrili u luci. Ali to je iziskivalo novac, štaviše „upliv“ (uticaj ili veze), a njegova porodica nije imala nijedno od ta dva. I tako je ta prilika propuštena. Međutim, zanimljivo je razmišljati o ovoj njegovoj najranijoj ambiciji i zapitati se koliko bi se istorija drugačije razvijala

da je on zadovoljio svoj dečački kapric. Kao dečak Bonaparta se isticao darom za matematiku i taj ga je dar pratio celog života i bio od neprocenjive važnosti u njegovoj profesiji. Ali takođe bi mu dobro poslužio i na moru, a nema sumnje da bi se u mornaričkoj službi visoko uzdigao i postao Nelsonov takmac. Međutim more, tako primamljivo ambicioznim Korzikanima, takoreći je postalo i ostalo njegov smrtni neprijatelj. Nije shvatio njegov pravi strategijski značaj, a nikad nije razumeo pomorske dimenzije geopolitike – poslednju, konačnu grešku napravio je kad se 15. jula 1815. ukrcao na *Belerofon*, brod Njegovog kraljevskog veličanstva, da više nikad ne bude slobodan čovek. Bonapartino ogorčenje prema Britancima delimično je proizlazilo iz njegovog uverenja da je njihova vlast, omogućena zbog prevlasti na moru, neka-ko neprirodna, čak i nepoštena. Uzrujavao ga je nepravedan uspeh blokade koja ga je odvela u beskrajni lavirint Kontinentalne blokade, glavnog uzroka njegove propasti.

Bonaparta je samo još jednom prilikom ponudio svoje usluge plaćenika – kad je, već obučeni i na mestu oficira u francuskoj vojsci, ali ljut zbog sporog napredovanja, razmišljao da ide u službu turskog sultana, kao mnogi evropski oficiri u to vreme. Međutim, mogućnost da služi Francuskoj sa višim činom ukazala se taman na vreme tako da je i ta prilika propuštena. Bonaparta po svojoj prirodi nije bio plaćenik. Ali ni rodoljub. Nije bio ganut ni svetovnim ni religioznim osećanjima. Ako su ga uopšte doticale neke metafizičke sile, bilo je to sujeverje, premda dobrovoljno. Verovao je zvezdama, kao Stari Rimljani, prema kojima je gajio divljenje (onoliko koliko je gajio divljenje prema bilo kome). Osećao je da je predodređen sudbinom i veći deo svog života verovao je u nju. Ali koliko god da je bio siguran u ono što mu je sudbina namenila, on se ipak za nju odlučno izborio sopstvenom pameću, rukama i voljom. U materijalnoj računici je bio pri-

lično jasan i dosledan. Nije mu trebao gazda da ga plati, kao plaćeniku, niti bestelesni ideal kao patrioti, već izvor moći da ga zgrabi i stekne još moći. I tako se upitao: gde leži najbliži izvor stvarne vlasti? A odgovor se odmah nametnuo: u Francuskoj.

Otuda značaj Bonapartinog datuma rođenja, kojim je postao podanik francuske krune. A postojala je još jedna srećna okolnost. Od 1772. do 1786. praktični vladar Korzike, iliti utvrđenih primorskih gradova, bio je britanski plemić grof Marbef. On je stvorio sopstvenu, lokalnu partiju i uključio Karla Bonapartu. Karlo je bio maltene bez novca, ali je imao šesnaest rodbinskih polja na grbu, tako da je Marbef mogao da ga pošalje u Versaj kao predstavnika lokalnog plemstva. Neko vreme je odsustvovao, i tada je Marbef, šezdesetogodišnjak ali doživotni ženskaroš, imao ljubavnu vezu s Leticijom (ili bar tako nagoveštavaju dokazi). Za uzvrat je iskoristio fond koji je svake godine deci siromašnih francuskih roditelja dodeljivao šeststo mesta u francuskim školama za visoku klasu pod uslovom da mogu da dokažu svoj *noblesse*. Porodica je mogla da uradi bar to, i 31. decembra 1778. u službenom listu Ministarstva odbrane za mladog, devetogodišnjeg Bonapartu objavljeno je mesto u kraljevskoj vojnoj školi. Njegov stariji brat Žozef dobio je sličnu privilegiju i Marbef je obojici uredio slobodna mesta u pripremnoj školi u Otenu.

I tako su krajem naredne godine Bonaparta i njegov brat Žozef otišli u Francusku da bi kao prvo naučili francuski, a potom se utopili u javnu službu monarhije Burbona. Posle provedenih godinu dana u Otenu usledilo je pet godina u vojnoj školi u Brijenu i jedna godina na akademiji za oficire u Parizu. Za ovih sedam godina Bonaparta se preobratio u profesionalnog francuskog vojnika. Dve stvari su mu zapale za oko. Prva je bila relativna raskoš u kojoj su živeli obični kadeti kao privilegovani uživaoci starog režima. On je sve

ovo srezao kad je stekao pravo da iskaže svoje mišljenje o vođenju francuske vojske – svi njeni elementi, uključujući i oficire, svoju udobnost morali su steći sposobnošću da pobeđe i pohlepom za pobedničkim trofejima. Druga stvar bila je da je uvideo koliko je važno da iskoristi svoju sposobnost računanja. Zahvaljujući računanju završio je akademiju (četrdeset drugi od pedeset osmorice) i dobio čin drugog poručnika u Ferskom artiljerijskom puku, dobar početak za nižeg oficira bez novca i veza potrebnih za službu u otmenim gardama ili konjičkim jedinicama. Međutim, mnogo je važnije to da je Bonaparta sad stalno obraćao pažnju na ulogu računanja u ratu: razdaljine koje treba preći; brzina i maršruta; količine zaliha, životinja i neophodnih prevoznih sredstava za njihov transport; brzina kojom se upotrebljava municija u različitim sukobima; odnos rezervi u ljudstvu i konjima; gubici zbog bolesti, bitaka i dezertiranja – sve su to bili elementi vojne logistike osamnaestog veka. Ušlo mu je u naviku da sve ovo proračunava u glavi kako bi lako diktirao naređenja. Takođe je postao majstor za čitanje mapa, nadaren skoro do genijalnosti za vizualizaciju terena sa dvodimenzionalnog, često varljivog parčeta ugraviranog papira. Malo je mladih oficira njegovog doba posedovalo tu veštinu, a nisu se ni trudili da je steknu. Na pitanje koliko je potrebno da se prebaci artiljerija i ostale stvari neophodne za opsadu od francuskog utvrđenja Verdun do periferije Beča većina tadašnjih oficira zbunjeno bi slegla ramenima ili napamet nagađala. Bonaparta bi proučio mapu i odgovorio dajući tačan broj dana i sati. Zbog ovakvog matematičkog pristupa ratovanju Bonaparta je postao više od taktičara. Imao je potrebne osobine za stratega, zapravo geostratega.

U međuvremenu je brzo sazreo i dostigao visinu od 162 centimetra, bled, mršav, mrgodan sa glatkom tamnom kosom na širokom čelu. Nezainteresovan za hranu i piće,

za deset minuta pojeo bi jelo, ako je imao izbora što se toga tiče, i nikad nije lumpovao. Niko ga nikad nije video pijanog. Nije bio pravi usamljenik pošto je voleo da nameće svoje mišljenje drugovima. Ali umeo je da se osami i nije stvorio doživotne prijatelje ni na koledžu ni na akademiji. Dečaštvo, čak i mladost su proleteli. Februara 1785. otac mu je umro od raka želuca. Iako je imao tek petnaest godina i bio drugi sin, Bonaparta je, uz opštu saglasnost, preuzeo očevo mesto glave porodice umesto dobroćudnog ali nesigurnog Žozefa. Žozef je bio godinu dana stariji (1768–1844) i odlučio je da napusti vojnu karijeru i postane advokat kao i njegov otac. On će postati poslušno ali nekorisno oruđe u Bonapartinom usponu i padu. Drugi brat Lisjen* (1775–1846) bio je podložniji Bonapartinim šemama i služio ga je kao vojnik, a kasnije i kao kralj Holandije, ali su ga loše zdravlje i nedostatak entuzijazma prisilili na abdikaciju 1810, kad je i nestao iz javnog života. Najmlađi brat Žerom (1784–1860), koji je najviše ličio na Bonapartu po svom žaru i oduševljenju, nagrađen je kraljevstvom Vestfalije i služio je u mnogim velikim ratnim pohodima uključujući Rusiju i Vaterlo, posle čega je prognan sve dok im Lujev sin, kasnije Napoleon III, nije vratio porodičnu imovinu u Francuskoj. Od Bonapartinih sestara, najstarija Eliza (1777–1820) udala se za Korzikanca, princa Bačokija, a Bonaparta ga je imenovao za princa Pjombina. Međutim, vrlo brzo ga je napustila i postala velika vojvotkinja Toskane. Polin (1781–1825) je bila najlepša od sestara i udala se prvo za Bonapartinog zapadnoindijskog komandanta Šarla Leklerka, a zatim za rimskog princa Kamila Borgezea, u čijoj se porodičnoj palati i dalje može videti poluakt zavaljene Polin, skulptura Antonija Kanove. Najmlađa sestra, Karolina (1782–1839), najnepouzdanija, udala se

*Greška autora. U pitanju je zapravo Luj. (Prim. prev)

za Bonapartinog komandanta konjice Žoakima Miraa, i na kraju su proglašeni za kralja i kraljicu Napuljskog kraljevstva. Treba reći da je Bonaparta učinio sve što je mogao za svoju braću i sestre, gledano iz njegovog ugla, pod uslovom da su bili poslušni. Zasipao je i njih i njihove supružnike kneževinama i kraljevstvima, ali sve je to izgubljeno i sva su njegova braća i sestre završili nesrećno ili su iskusili duge godine u izgnanstvu.

Ali kad je šesnaestogodišnji Bonaparta preuzeo upravljanje porodičnim imanjem, ovo je sve još bilo budućnost i svi su oni bili mladi. Njegov otac nije ostavio praktično ništa. Mladićeva plata bila je devedeset tri livre mesečno, a za sobu i hranu odlazilo mu je dvadeset. Malo više je dobijao kad je unapređen u prvog poručnika 1791. godine. Zadatak mu je bio da osigura da majčino udovištvo bude časno i da mu braća i sestre ne gladuju. Artiljerijski *parc* u Valensu bilo je mesto gde je pokušavao da se obrazuje intenzivnim čitanjem, kao što će mladi Winston Čerčil raditi za vreme službovanja u Indiji. I dalje je pisao pisma na italijanskom, mada mu se francuski poboljšavao, iako mu je pravopis bio smešan. Pročitao je Platonovu *Državu*, Bufonovu *Histoire naturelle* (Istoriju prirode), Rusoa, Voltera, bibliju ranih romantičara – poeziju o Osijanu Džejsma Makfersona, razne istorije i biografije, i s naročitim zanimanjem jedan tom o engleskoj istoriji na engleskom, verujući da je Engleska uspešna zemlja, vredna da se prouče njene tajne, mada izgleda nikad nije uspeo da shvati suštinu engleskog ustava koji je tada smatran njenom glavnom vrednošću. Vodio je obimne, uglavnom statističke beleške. Ali čitao je i beletristiku, mahom istorijske ljubavne romane. Takođe je i pisao beletristiku uključujući jednu kratku priču s radnjom smeštenom u Londonu 1683. o tome kako je jedan vigovac spletkario protiv Čarlsa II, u kojoj su čudno izmešana mračna ubistva, politika reformacije i božanska odmazda.

Takođe je započeo, ali nikad nije dovršio, istoriju Korzike. Nije mogao da je završi zato što je stalno menjao mišljenje o tome kakva bi budućnost Korzike trebalo da bude. Pre nego što je umro, Karlo Bonaparta je prekinuo saradnju s generalom Paolijem i borbu za nezavisnost. Paoli to nikad nije oprostio njegovoj porodici i ocenio ih je kao izdajice i strance. Godine 1789. nova francuska narodna skupština dozvolila je Paoliju, tada u izgnanstvu u Engleskoj, da se vrati na Korziku. On je tamo odmah otpočeo sa stvaranjem nezavisne republike. Između septembra 1786. i juna 1793. Bonaparta se vraćao na Korziku četiri puta: prvo kao umereni pristalica francuske vlasti, iz zahvalnosti prema Marbefu, onda kao otvoreni kritičar sve okrutnijeg francuskog režima iz Pariza, zatim kao otvoreni pristalica Paolija i pukovnik u korzikanskoj miliciji, i konačno kao kritičar Paolija i njegov protivnik koji ne samo da mu nije bio naklonjen već se i ponašao kao diktator i predlagao konačno otcepljenje Korzike od Francuske. U to vreme Bonaparta je okušao svoju sreću sa korzikanskim jakobincima. Aprila 1793. izbio je građanski rat na ostrvu. Za Paolija, sve podozrivijeg prema mladom oficiru obrazovanom i obučenom u Francuskoj koji je brzo napredovao, ovo je predstavljalo kraj. Javno je osudio čitavu porodicu Bonaparta na „doživotno izgnanstvo i sramotu“. Ovako optužena, u zemlji gde su važila pravila krvne osvete, cela porodica, uključujući i majku, zauvek je pobjegla i sigurnost potražila u Francuskoj.

Iako je očigledno da su Bonapartine uspomene na rodno ostrvo ružne i da je želeo da ga izbriše iz sećanja, ono mu je ipak pružilo nešto važno: putokaz ka vlasti za kojom je žudeo. Iako mu je Paoli postao neprijatelj, ipak je na neki način ostao Bonapartin heroj – mentor. Jer Paoli nije bio ratni komandant, ili makar nije bio samo to za razliku od svih njegovih prethodnika u borbi za nezavisnost. On je bio pristalica

prosvetiteljstva i, kao i Džeferson, Adams i Vašington s druge strane Atlantskog okeana, Berk i Foks u Engleskoj, i Lafajet u Francuskoj, verovao je da su revolucija i oružana borba samo neophodni uvod u stvaranje humanističke republike sa idealnim ustavom. Takvog je čoveka Ruso tražio da malu Korziku pretvori u državu – model i primer celoj Evropi zbog mudrih zakona. Paoli se u Bosvelovim zapisima, kao i u mnogim drugim svedočanstvima, pojavljuje kao plemenit, nepristrastan, neustrašiv i razuman čovek, a dok je bio u izgnanstvu, upijao je britanski pragmatizam i, poput otaca utemeljivača u Americi, vešto ga spojio sa apstraktnijim idealizmom Rusoa, Didroa i enciklopedista. Zgrabio je priliku obema rukama da, kao što je Ruso predvideo, prema Korzici postupi kao da je tabula raza na kojoj se može ispisati obrazac vladavine i zakonik koji će od nje, iako male i slabe, napraviti uzor za ceo svet. Avaj, mač mu nije bio dovoljno jak da se sam izbori za nezavisnost Korzike i da je i održi, a britanski su ga saveznici napustili tako da je i on život završio u izgnanstvu.

Međutim, arhetip Paolija, vojnika koji nije samo osvajač već i zakonodavac i prosveteni vladar, urezao se Bonaparti u pamćenje. Već je pokušavao da se domogne vlasti, ali mu je sudbina Korzike omogućila da moć dobije svrhu. Pobjeda u bici, pohodu, ratu, nije cilj za sebe, već mogućnost da se nametne nov poredak starom, korumpiranom i neefikasnom sistemu. Hteo je da postane Paoli celoj Evropi, građenoj po neuporedivo većem kalupu, s poljem dejstvovanja kontinentalnih, možda i svetskih razmera radi boljeg upravljanja čovečanstvom. Nije shvatao, a moguće je da nikad nije ni shvatio, da je u njegovoj viziji postojala bitna protivurečnost. Dok je Paoli delao u korist samih Korzikanaca i kao običan oslobodilac kasnije doneo zakone s njihovim pristankom, dotle Bonaparta, sa svojim sveobuhvatnim planom za Evropu, nije bio oslobodilac, već osvajač, a osvajačko nasilje je nespojivo

sa idealizmom planiranim za kasniju vladavinu koja se tako pretvorila u običnu nasilnu, nepravednu i okrutnu okupaciju. Ratovanje se od sredstva za postizanje cilja pretvorilo u sam cilj, a kad je Bonaparta jednom isukao mač, bilo mu je nemoguće da ga položi na duže vreme. Završio je tako što se postizanju svog cilja i sopstvenoj bezbednosti približio samo onoliko koliko mu je to dopuštala poslednja pobjeda – na taj način prizivajući neizbežnu Nemezu. Nama to danas sve izgleda sasvim jasno. Ali tada, ranih devedesetih godina XVIII veka, ništa nije bilo jasno, osim da se svet može ustrojiti iz početka, da je cela Evropa tabula raza i da je hrabri vojnik upravo onaj čovek koji na njoj treba da napiše svoju sudbinu.